

A HATVAN ÉVES NYUGAT*

I.

Közvéleményünk az utóbbi időben fokozódó figyelemmel fordul történelmünknek az elmúlt századfordulón és a XX. század első évtizedében lejátszódott eseményei felé. A mind összetettebb gazdagságban kibontakozó korszakot gyakran nevezik új magyar reformkornak. A megjelölés arra a figyelemre méltó rokonságra utal, mely ezt az annyi változással teli korszakot a kb. egy századdal előbb lejátszódott első magyar reformkorról összeköti. A fő vonásaiban látszatra szinte változatlan politikai alaphelyzet, a szellemi törekvések erőjátéka valóban sok párhuzamosságot mutat. Mindkét korszakban egyszerre folyik a küzdelem a nemzeti függetlenségért és a társadalmi igazságért, a fojtogató elmaradottság ellen és az igazabb hagyomány felemelése érdekében, a széteső vagy külön utakra induló népesség egységesítéséért, meg a társadalmi, nemzetiségi jogaikban veszélyeztetett rétegek igazságáért: azért, hogy egy erényeiben megújuló nemzet méltó helyére találjon a rohamos fejlődéssel előresiető emberiség körében.

A történelmi párhuzamok valóságfeltáró értékét se becsüljük azonban többre a költői hasonlatokénál. Bizonyos, hogy a századforduló Magyarországa szívós küzdelmet folytatott önállóságáért; — a dualizmus világában mégis sokkal kedvezőbb körülmények közt tehette ezt, mint a Szentszövetséggel megerősített Összmonarchia abszolutizmusa idején. S a hazai vezető osztályok ennek megfelelően sokkal vétkesebb erővel léphettek fel a hatalmukban tartott osztályok és nemzetiségek ellenében.

* Elhangzott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság nyfregyházi vándorgyűlésén, 1968. október 19-én.

Az új magyar reformkor reformpárti erőinek tehát nemcsak az idegen, hanem a hazai elnyomással is fel kellett venniök a harcot: „harcunk a magyar pokollal van”, mondta ki egy végzetes történelmi pillanatban a korszak legjelentékenyebb költője, Ady.

Egy vonatkozásban, mégis, úgy látszik, nem csak érdekes, de mélyre világitó is a párhuzam. Mindkét korszak fő kérdéseit, nyomorúságát és dicsőségét, rossz közérzetét és forrongva kibontakozó terveit első rangon, legtágasabb látóhatárral, legkésőbb lelkifurdalással, és a cselekvés, a változtatás legszenvedélyesebb vágyával, az irodalom fejezte ki. A korszakra, de a magyar fejlődés sajátosságára is jellemző, hogy ennek a bíráló és gyönyörködtető, megtorpanásaiban is mindig előretörő, arisztokratizmusában is forradalmi, ellenmondásaiban is oly egyértelmű korszaknak talán legjelentősebb szellemi alkotása egy páratlanul gazdag tartalmú, rendkívül színes formavilágú, kivételes tágasságú és az egész magyar társadalomra kiterjedő hatású folyóirat volt: a 60 évvel ezelőtt meginduló Nyugat.

A messzeség megszépítő varázsa talán megnöveli az e folyóirat által jelölt történelmi hegyvonulat méreteit; egységesebbnek, összefüggőbbnek mutatja, mint amilyen volt. Ezért is szükséges, hogy gondos elemző munkával megvizsgáljuk rétegeit, alakváltozásait, ormait és szakadékait. Az idők több vonatkozásában is érettnek látszanak e munka megkezdésére. Annak a forradalomnak, amelynek előkészítésében, de harcaiban is tevékeny része volt a Nyugatnak, most van 50. évfordulója; s ha méltán és helyesen akarjuk felmérni ennek a forradalomnak mibenlétét és jelentőségét, ismernünk kell a nagy változást előkészítő erők talán legfontosabb szellemi fórumát, a Nyugatot. Ezt a fórumot egykor, s nem rég is még, egyforma hevességgel, nem egyszer ugyanazokkal a — csupán ellentétes előjellel ellátott — vádakkal támadták jobbról és balról. Ma, úgy gondoljuk, meg van rá a lehetőség, hogy a folyóirat szerepét, jelentőségét a maga igazi mivoltában vizsgáljuk meg és értékeljük. Kétségtelen, hogy az a hegyvonulat, amelyhez a Nyugatban kibontakozó szellemi világot

hasonlítottuk, tele van sűrű ködbe burkolódzó mélységekkel, földcsuszamlásokkal, a kiötlő sziklacsúcsokat körülvevő kőgörgötegekkel, széljárta ormokkal és fülledt dzsungelekkel. De tudnunk kell, hogy a magyar történelem földrengéses vidékein húzódik végig: sokkal inkább kifejezője és tükrözője a roppant történelmi változásoknak, mint amennyire befolyásolója, alakítója.

Első látásra szembetűnő ellentmondásait csak akkor tudjuk helyesen értelmezni, ha odafigyelünk történetére.

II.

A Nyugat sem a semmiből született: komoly előzményei vannak. Rövidebb-hosszabb életű folyóiratok egész sorát tarthatjuk számon előfutárai közt; olyanokat — mint pl. A Hét, a Vasárnapi Újság, a Magyar Génusz —, amelyekben a Nyugat első munkatársainak egy része — mint pl. Ambrus Zoltán, Krúdy Gyula, Schöpflin Aladár — és első főszerkesztője, Ignotus már jól csengő nevet, tekintélyt, befolyást szerzett, és a mindennapi munka dandárját végző legendás első szerkesztője, Osvát Ernő a szerkesztés gyakorlatának minden csinját-binját megtanulta. Hamarosan létrejöttek a Nyugattal szembenálló, vagy a köréből kiváló csoportok folyóiratai is; ezek határozottabbá tették arculatát s elmélyítették hatását, amely nem szűnt meg betiltásával, s nem korlátozódott a megkissebbedett ország határai közé.

Vegyük számba a legfontosabb adatokat. A folyóirat 1908-ban indult; utolsó száma 1941-ben jelent meg; történetéhez azonban hozzátartozik a politikai körülmények miatt más című utód, az 1944-ig megjelent Magyar Csillag története is. A folyóiratot főszerkesztőként 1929 végéig Ignotus jegyezte; szerkesztője ugyaneddig Osvát Ernő volt; 1929-től 33-ig Babits Mihály és Móricz Zsigmond együttesen voltak a lap tulajdonosai és szerkesztői; 1933—39-ig Babits és Gellért Oszkár jegyezte a Nyugatot; 1939—41-ig Babits egyedül. A borítékon is szereplő főmunkatársak csoportja

időről-időre átalakult: voltak évek, amikor alig néhány név jelezte csak, hogy kiket jelöl meg oszlopaiként a lap. A Magyar Csillagot Illyés Gyula szerkesztette; a régi gárdából csak Schöpflin Aladár neve volt főmunkatársként a címlapon olvasható: a többiek vagy nem éltek már akkor, vagy a fasizmus kitagadottjai, üldözöttjei közé kerültek.

E néhány adat értelmét csak akkor találjuk meg, ha megkeresük helyüket a Nyugat történetében. Ennek is megvannak a maga fontos állomásai, fejlődésének, változásainak ízületei. Ezeket az ízületeket meg lehet és meg is kell keresnünk. A folyóirat történetében megfigyelhető fordulatoknak, ezek előfeltételeinek megvilágítása sok, első pillantásra érthetetlen vagy megbocsáthatatlan ellentmondást felold, megmagyaráz. De milyen elv, meghatározó jegy szerint kíséreljük meg a tagolást?

Vannak, s nem is súlytalan érvek amellet, hogy a Nyugat történetét szerkesztői szerint bontsuk fejezetekre. Ez ma elég különösnek látszhatik; nem egy vonatkozásban mégis maga az anyag sugallja. Köztudomású, hogy a kor egyik, társadalmi, gazdasági és szellemi indítékokból egyaránt táplálkozó vezető eszménye az egyéniség volt: érthető, hogy a szerkesztők a maguk látszatra személytelen tevékenységére is erősen rányomták egyéniségük bélyegét. A folyóirat öt kimagasló szerkesztője a szerkesztésnek öt jellegzetesen egyéni változatát testesítette meg.

Ignotus a kivételes minőségérzékű felfedezők és felszabadítók közé tartozik; csaknem tévedhetetlen ösztönnel érezte meg a jelentékeny tehetséget már a bizonytalankodó zsengekben is, s a maga tekintélyét, befolyását, szuggeráló erejét szinte fenntartás nélküli odaadással rendelte, a tőle még oly távol álló tehetséggel is már-már azonosulva, annak szolgálatára. Nem vett részt a szerkesztés aprómunkájában; a folyóirat irányítását azonban 1919-ig kezében tartotta. Osvát is szenvedélyes felfedező volt, de legalább olyan mértékben beavatkozó is. A szerkesztés az ő számára alkotás — pontosabban; együttalkotás — volt, életének szinte egyetlen tartalma; a hatókörébe került tehetséget tehát — hacsak nem nőtt már túl rajta vagy

nem volt túlságosan is konok-szívós egyéniség — a maga ízlése szerint igyekezett átformálni, — igaz, hogy kivételesen érzékeny és igényes ízlése szerint s végtelen, önfeláldozó türelemmel, s szinte szándéktalanul. A Nyugat első, tavaszi, dzsungelszerűen gazdag fénykora kettőjük közös szerkesztésének idejére esik: annak bizonyosságául, hogy kitűnően kiegészítették egymást. Ignotus azonban 1919-ben Bécsbe emigrált; a Nyugat szerkesztésére — noha főszerkesztőként továbbra is ő jegyezte a folyóiratot — alig volt ezután közvetlen befolyása. Az egyedül szerkesztő Osváton pedig eluralkodtak a műalkotó-szerkesztő vonásai: szinte minden számban egy-egy új tehetséget fedezett fel s igazított a maga eszményéhez; a Nyugat ennek következtében is mindinkább egyszínű lett; a felfedezettek közül csak kevesen fejlődtek Osváttal tovább: egy részük nem bírta az iramot, más részük fellázadt s külön utakra tért. A lapot a régi főmunkatársak erőteljes fellépése mentette meg a hanyatlástól. Móricz Zsigmond és Babits Mihály, akik Osvát halála után átvették a Nyugat vezetését, látszatra rokon, de mégis lényegesen más síkon ismételték meg az Ignotus—Osvát kettős szerepét. Móricz a maga impulzív-nyílt, a valóságba boldogan lemerülő alkotó természetét a munkatársak és az olvasók táborának kiszélesítésére, a Nyugat agitatíván közéleti szerepének megerősítésére vetette harcba; Babits a törvényszabónak — a magasabb szellem erkölcsiségét képviselő frástudónak —, a világítótorony őrének szerepét, nemegyszer bilincset, égető Nessus-ingét öltötte megára. Kettejük együtt-szerkesztése idején a Nyugat kezdetben új virágzásnak indult, aztán, szinte tudathasadásosan, titkoltan bár, de egyre elszántabban: önmagával kezdett vitába; s csak akkor találta meg ismét egyértelmű, ércesen zengő hangját, amikor Babits lett egyedüli irányítója: „szemben a korrallal és felülről bírálva az elboruló barbár életet!” Babits nem beavatkozásaival, de nyomasztó tekintélyével és szigorával hívta ki a fiatalabbak tiszteletét vagy lázadását. Illyés Gyula, az ötödik a szerkesztők sorában, mintha párosítani kívánta volna Móricz és Babits szerkesztői elveit és gyakorlatát: a Magyar Csillag táborát

úgy növelte meg, közéleti aktivizálását úgy hajtotta végre, hogy semmit sem engedett a Nyugat művészi igényességéből.

A szerkesztők szerint igazodó korszakolás mellett sok mindent fel lehetne még hozni; ellene szól azonban két fontos érv. A korszak roppant megrázkódtatásai a szerkesztők egyéniségére és lehetőségeire sem maradtak hatás nélkül; s a Nyugat hegyvonulatának anyagát nagymértékben a jelentős, a szerkesztés irányítását így mégiscsak döntően befolyásoló főmunkatársak szabták meg. A fejlődés tagolásának másik lehetőségét tehát logikusan látják egyesek a nemzedékek szerint igazodó rendezésben. Eszerint a Nyugat történetét három egymást váltó nemzedék felsorakozása és kibontakozó életműve határozza meg. Az első, a „nagy” nemzedék népes seregéből a következőket szokás kiemelni: Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Füst Milán, Gellért Oszkár, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Kassák Lajos, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Schöpfung Aladár, Szabó Dezső, Szép Ernő, Szomory Dezső, Tersánszky J. Jenő, Tóth Árpád. — A második nemzedéknek a Nyugat körül lazább-szorosabb rendben csoportosuló, jelentősebb tagjai közül a következőket: Déry Tibor, Erdélyi József, Fodor József, Gelléri A. E., Gyergyai Albert, Halász Gábor, Hunyady Sándor, Illés Endre, Illyés Gyula, Kodolányi János, Márai Sándor, Németh László, Pap Károly, Cs. Szabó László, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Szerb Antal, Tóth Aladár. A harmadik, a Nyugatban épphogy szárnyat bontó, azután a történelem viharában szétszóródó, új fészkeket rakó nemzedék soraiból pedig ezeket: Bóka László, Devecseri Gábor, Jékely Zoltán, Radnóti Miklós, Rónay György, Sőtér István, Szentkuthy Miklós, Vas István, Weöres Sándor.

Sok érv szólhat a tagolásnak e nemzedéki rendje mellett is: a három nemzedék valóban három történelmi korszak egymástól nagyon is elütő vonásait hordozza, s még akkor is elkülönül egymástól, ha a mesterek-tanítványok, a kezdeményezők-beteljesítők, vagy a törvényszabók és lázadók szövetséges kapcsolatai, a fejlődés legfontosabb hajtóerői egyetlen

összefüggő láncolatba fogják is be őket. De figyelniük kell itt is nem egy igen lényeges ellenvetésre. A nemzedékek képviselői nagyon is eltérő életűek, pályafutásúak. Mindegyik nemzedék nagy ígéreteiből gazdagon aratott a természetes és az erőszakos halál; az elsőből elég Csáth Gézát s a Cholnokyakat említenem, s azt, hogy e nemzedék vezéralakja, Ady 42 éves korában meghalt, és neve a legellentétebb táborok harci lobogóira került már akkor, amikor nemzedéktársai érett férfikoruk remekműveit hozták létre; s tudjuk, a következő nemzedékek kimagasló szellemei közül mily sokan lettek a barbárság éveinek áldozatai. De a nemzedékek nem egy jelentős tagja el is szakadt, sőt élesen szembefordult az őt felszárnyaltató Nyugat szellemével, szerkesztői, irodalompolitikai elveivel: elég, ha csak Kassák Lajos, Szabó Dezső, Déry Tibor vagy Németh László példájára utalok. S nyilvánvaló, hogy a történelem oly mélyreható fordulói, mint az 1918–19-es forradalom bukása s a régi Magyarország összeomlása, vagy két évtizeddel később a német fasizmus nyílt hatalomátvétele: az egyes nemzedékek problematikájában, helyzetében és írói művében is lényeges nyomokat hagyott.

Leghelyesebbnek látszik tehát, ha a Nyugat történetének fzelődését — figyelve természetesen az előbb érintett igen fontos mozzanatokra is — a folyóirat életkörülményeit döntően befolyásoló történelmi változásokhoz illeszkedve kíséreljük meg nyomon követni. Ily módon három viszonylag zárt fő- s egy erőszakosan félbeszakított negyedik, csonka korszak képe rajzolódik ki előttünk.

Az első nagyjából egy évtizedre, az 1908 és 1919 közé eső időre terjed. Ez a folyóirat legexpanzívabb, vitákkal, a párbajig fajuló személyes torzalkodásokkal, féktelen kísérletekkel csordultig teljes, művészi színvonalban legegyenetlenebb, de kezdeményezésekben, jelentős egyéni pályák felívelésében mégis leggazdagabb korszaka. A Nyugat ekkor az eszeveszett forrongásban felkavaruló, a legkülönfélébb, nemegyszer áthidalhatatlan szakadékokkal elválasztott, évszázados előítéletekkel s frissen felszított gyűlölködéssel egymás ellen forduló s

mégis egymás mellé kényszerülő rétegeket egybeszikkasztó s egybeötvöző társadalom kifejezője, sokban formálója, mert öntudatosítója. Táborában összetalálkozik a maga roppant természeti és társadalmi gazdagságát kibontani készülő történelmi Magyarország minden ellenzéki rétege. Nem csupán a fejét mind határozottabban felemelő, radikalizálódó városi polgárság, hanem a százados nemzeti indulatokat magával hordozó vidéki kisnemesség és parasztság, a reménytelen kiszolgáltatottságukon változtatni kívánó tisztviselő rétegek, az asszimiláció és disszimiláció egyre válságosabb feszültségeiben őrlődő nemzetiségek s a kispolgári elzártságából mind erőteljesebben kitörő munkásság képviselői: az a nyugtalan, elégedetlen, az országgló hatalom kérdéseibe beleszólni kívánó értelmiség, amelyet nagyon is szimplifikálva jelölhetünk meg csak a „liberális polgári radikalizmus” címkéjével. Ezzel nemcsak Adyt nem jellemezhetjük, hanem azokat sem, akik — a Nyugat gárdájának legnagyobb s legjelentősebb része! — következetes előrelépéssel és teljes elszánással indultak az 1918–19-es forradalmakba.

A második korszak két határa — úgy gondolom — 1919, a forradalom összeomlásának és 1929, Osvát öngyilkosságának éve. A kicsire zsugorodott országban — bár különféle alakváltozásaival — az ellenforradalom az úr; s éppen hogy megtűri azt a folyóiratot, amelyet a forradalom melegágyának bélyegez, amelynek jeles munkatársait megtizedeli, vagy — mint Ignotust és sok társát — emigrációba kényszeríti. Az összeomlott ország romjain először egy infámis, különítményes, kispolgári-klerikális szövetség veszi át az uralmat. Ez csakhamar kénytelen átadni helyét a feudalizmus és nagykapitalizmus szövetségére támaszkodó restaurációnak. A haladó erők itthon maradt csoportjai defenzívába szorulnak. A Nyugat lassú szikkadásának első nehéz évei után azonban a nagy nemzedék itthon maradt mesterei remekművek sorával felelnek a támadásokra, amelyek a „kettészakadt irodalom” árnyékos oldalára szorítják s az összeomlás egyik bűnbakjává minősítik azt az irodalmat, amelyikről jogos öntudattal írja

ez életveszélyes viták egyik leghiggadtabb résztvevője: Schöpflin Aladár: övé a hivatalosság minden vádja és packázása, de övé az olvasók javarészenek szeretete és megbecsülése. Feltűnnek ebben a korban a második nemzedék első fecskéi is.

A harmadik korszak Osvát halálától Babits haláláig terjed. A két új szerkesztő, Babits és Móricz — egyébként a régi Nyugatnak is főmunkatársai —, ahogy említettem, ismét kitérítik a folyóirat hatókörét és tömegbázisát. Maguk is ott közlik jelentős műveiket s a nagy nemzedék búcsúzó tagjainak gyönyörű hatyúdalait. Maguk köré gyűjtik a második, új tájékozódást kereső s ezért gyakran „esszéíróként” jellemzett, első fontos eredményeit felmutató új nemzedék csoportjait. Egy ideig úgy látszik, sikerül helyreállítani a magyar irodalom egységét: az esemény bírálói ennek jeleként ítélik el Ignotus nevének eltűnését a lap címlapjáról s Babits tárgyalásait a Kisfaludy Társaság meg az Akadémia vezetőivel. A feltornyosuló külső erők fenyegetésére a hazai politika kezdetben valamilyen nemzeti érdekegyesítés tervével válaszol. A tervek azonban hajótörést szenvednek. Az évtized második felében megkezdődik a Nyugat táborának szétszóródása; az egyre betegebb s egyre eszkoriálabb magányba zárkozó Babits „ezüstkori” harca az elkomoruló égbolt alatt az ő szigetét és világítótoronyát is mind szorosabban körülzáró új barbárság ellen. Az új nemzedék vezető elméi sorra elnémulnak, vagy, akik tehetik, ismét a határozott, radikális közéleti elkötelezettség, a politikai aktivitás, a szervezkedő ellenállás felé tájékozódnak.

A negyedik korszak, a Magyar Csillagnak a lap betiltásával végződő utójátéka már igen sok jegyét mutatja ennek az új tájékozódásnak. A Magyar Csillag az utolsó kísérlet a teljességgel megváltozott körülmények között még egyszer a Nyugat eszményeinek jegyében összefogni az összefogható írói erőket.

III.

A Nyugat negyedfél évtizedének sok lényeges vonását leolvashatjuk az eddigiokról is. Bizonyos, hogy még a részletekben tájékozatlan szemlélődőnek is feltűnik a hegyvonulat erős

tagoltsága, szaggatottsága. Aki pedig közelebbről veszi szemügyre a nemegyszer hangsúlyozott nyíltsággal elébe tárt ellentéteket, ellentmondásokat, szinte összeegyeztethetetlen szélsőségek egyidejűségét vagy egymásutánját figyelheti meg. Sokszor úgy látszik, a Nyugat legfontosabb jellemvonása, egységének titka éppen ez az ellentmondásosság. Dicsérve vagy korholva: ezt volt szokás a Nyugat liberalizmusának nevezni. Miután e megjelölés értelmezésében mindinkább az elutasítás elemei lettek uralkodóvá, történetének jóindulatú kutatói újabban gyakran és szívesen beszélnek a Nyugat eklekticizmusáról.

Ebben a jellemzésben sok igazság is van. A Nyugatban élénk táruló emberi és művészi világ valóban páratlanul sokrétű; sem eszmei tartalmaiban, sem ízlésében, sem formáiban, de semilyen minőségében sem egynemű. Bírálói és szerkesztői elméletében és gyakorlatában igen sok olyan mozzanat figyelhető meg, amelyek miatt egy-egy szigorúbb értékrend, kötöttebb elvrendszer képviselői joggal vádolták szubjektívizmussal, impresszionizmussal, a politikai, sőt a morális állásfoglalások bizonytalanságával, az esztétikai mérték alkalmazásának következetlenségével; röviden: elvtelen liberalizmussal. Mindez azonban főként akkor igaz, ha nem vádként, elmarasztaló ítéletként fordítjuk szembe a folyóirattal, amelynek egyik legfőbb érdeme, hogy lehetőségeihez képest hű kifejezője volt annak a társadalomnak, amelyben létrejött, annak a földrengésnek, amely a régi magyar világot kimozdította sarkaiból. A Nyugat egy félelmetesen zavaros korban rendkívül szövevényes problémák megközelítésére, hű feltárására tett mindegyre megújuló kísérletet. Nemcsak a valóság igazabb ábrázolására, a lélekállapotok kendőzetlenebb kifejezésére, a művészi eszközök, a nyelv és a formák megújítására törekedett azonban, hanem arra is, hogy a kor válságainak, tájékozatlanságának és tanácstalanságának megmutatásával a jobb tájékozódás, a helyesebb ítélet és cselekvés szükségességére hívjon fel.

Legyünk emellett tisztában vele, hogy nemcsak az a magyar világ volt ilyen örvénylően áttekinthetetlen, amelyben a folyó-

iratnak élnie kellett, hanem az az európai világ is, amelynek nyugtalanságával nyugtalanítani, eredményeivel provokálni, termékeny csíráival megtermékenyíteni akarta a hazai életet. Világszerte a kitágulás, a gazdagodás, a bomlás, a szabadságba belekóstolt kísérletezés kora volt ez; azé az elité, amely éppen hogy elkezdte keresni értelmes korlátait, s nem igen sejtette, milyen „új rend” iszonyú bilincseit veszi majd magára, éppen azért, mert alig tudott messzebbre látni az önállóságtól megittasult egyéniség szabadságánál. Eklekticizmus, személyesség, egyenetlenség, kiforratlanság, a csinált egyéniségek vására s a szenvedély-sodorta igaziak hybridizációja: mindez igaz. De micsoda bátorsága is a vállalkozásnak, a vélt vagy valóságos igazság kimondásának, milyen gazdagsága a megsejtett vagy akár véres nyerseséggel feltépett válságnak, mennyi remeklés a kísérletekben s mennyi nagyság a szívós következetességgel kivívott eredményekben!

A Nyugatot valóban nehéz néhány formulával valóságos mivoltában jellemezni. Egy folyóiratnak azonban még sokkal inkább lehetnek és vannak is magaslati és hullámvölgyei, mint a legrangosabb írói életműveknek. S egy eleven folyóirat eklekticizmusát másként kell megítélnünk, mint egy esztétikai vagy tudományos rendszerét.

Mert azért — a maga módján, a maga lehetőségei és természete szerint — kialakult, megfigyelhető és meg is közelíthető a Nyugat elvrendszere. Vannak esetek, amikor egy magatartás, eszmevilág, ízlés, szándék, szenvedély főként az ellentmondással tudja jelezni, érvényesíteni, megfogalmazni magát. Babits szavai szerint: „semmi sem vagy, ha nem vagy ellenállás!” A Nyugat első korszakában, de jóformán egész története idején azzal határolta körül magát, azzal vette fel szerepét az egykorú magyar világban, hogy nemet mondott az uralkodó társadalmi, szellemi rendre, erkölcsiségre, szokásvilágra, a kötelezőként előírt hagyományos ízlésre. Közismert Ignotus harci formulája a „perzekutor-esztétika” ellen. Közismert Osvát körömszakadtáig folyó s a legaprólékosabb elemzéstől sem visszariadó küzdelme a rossz minőség, a henyé fogalmazás, az összetákolt

formák s a közhely-kifejzések ellen. De ha a dolog mélyére nézünk, a mozgalom alapvető áramlatai mind ilyen ellenáramlások. „Nyugat ellen nyugatot hozz!”: ez a gyakorlatban ilyesfélét jelent: a Kisfaludy Társaság is létrehozta a francia költők gazdag antológiáját, de a nyugatosok másként, teljesen ellentétes értelemmel emelik ki a nyugati költészet értékeit; erjesztő csírákat, lázító példaképeket látnak ott, ahol a hagyományőrök erős fenntartásokkal tájékoztatnak csupán. „A népies ellen népit”: így fogalmazhatnók egy mondatba azt a törekvést, amelynek világraszóló eredményei Bartók, Kodály, Weiner zeneművészetében állnak előttünk, de amelynek igen határozott formáit láthatjuk a Nyugat hadjárataiban az idilli álnépiesség ellen s az erőfeszítésben az igazabb népi világ feltárására. „Hagyomány ellen hagyományt hozz!”: a Nyugat nem tagadta meg elődeit; a magyar múlt legnagyobb szellemeit idézte meg a maga törekvéseinek igazolóiaként, harcai szövetségeseiként a méltó elődök meghamisítói, uzurpátorai ellenében.

Sokfelől vádolták a Nyugatot elvtelenséggel; nem egy író viszont azért lépett ki kötelékeiből s fordult ellene, mert nyomasztónak találta a szerkesztés szigorúságát, fegyelmét, amelyről még Babits is kénytelen volt egy nehéz évtizedben azt írni: benne fojtó a lég, de rajta kívül nincsen. Az egység mibenléte, a határok vonulata a Nyugat táborán belül és kívül mindegyre fellángoló vitákban kezdett tisztázódni, határozottabb formát ölteni. Ez az egység alig foglалható szilárd, a lap minden részletében és fejlődése egész folyamán egyértelműen megvalósuló elvrendszerbe. A nagy tehetség és a jó minőség mindenekfelett való tisztelete: túl általános és nem igazán jellemző formula; mert hiszen a nagy tehetség s a jó minőség irányulása, elkötelezettségének célja és ereje volt olyan fontos a Nyugat táborában, mint jelenléte. S legyünk tisztában vele, hogy a Nyugat ellenfeleinek táborát sem csupán a tehetségtelenség és a rossz minőség összetartása sorakoztatta fel. Szecesszió, impresszionizmus, szimbolizmus, bíráló valóságábrázolás, nyers naturalizmus: a Nyugatban is otthont találó

izmusokat hosszan sorolhatnók abban a korszakban, amelynek egyik fő jellemvonása éppen ez izmusok hagymázos gomolygása, fel- s letűnése. Ne feledjük, hogy a folyóirat számaiból a magyar avantgard kísérletek egész csinos antológiáját is össze lehet állítani. A Nyugat szerkesztői gyakorlata s a benne megnyilvánuló esztétikai-politikai magatartás az idők folyamán változott, árnyalódott is: szó volt már róla, milyen erősen rányomta egy-egy jelentős szerkesztő-egyéniség a maga bélyegét a folyóirat egy-egy korszakára. A Nyugat egységesítő főszórárt — ismétlem — inkább magatartásbeli jegyek határozták meg: főként az az árnyalataiban változó, lényegében állandó elkötelezettség a szellem szabadsága, a haladás ügye mellett, amelyben a Nyugat minden vezető szelleme az irodalom ép fejlődésének legfontosabb előfeltételét látta. Sajnos, persze ez is elég általánosságban hangzó jellemzés. Semmiképpen nem helyettesítheti azokat az árnyaltabb meghatározásokat, amelyeket a Nyugat elvi világának alapos vizsgálata nyomán kell majd megfogalmaznia irodalomtudományunknak.

Bizonyos, hogy a folyóirat negyedfél évtizeden át irodalmunk — nyugodtan mondhatjuk szellemi életünk — egyik legfontosabb fóruma volt. Benne megjelenni, szót kérni és kapni megtiszteltetésnek számított. A korszak csaknem minden valamirevaló nevét megtaláljuk hasábjain: Pantheonná fényesedett küzdőtéren ott sorakoznak a kor óriásai; azok is — köztük József Attila —, akiknek nagysága csak a folyóirat megszűnte után bontakozott ki teljes jelentőségében. S a Nyugat nemcsak fórum volt, hanem mérték is: benne megjelenni a fémjelzés igen érdemes formáját jelentette; sajtóságos módon nemegyszer még a politikai, ízlésbeli ellenfelek szemében is. Főként azért, mert a Nyugat ismét visszaszerezte Magyarországon az irodalom tekintélyét, egykori nagy közéleti jelentőségét, rangját és súlyát a nemzet életében.

Félreértés ne essék: nem hiszek abban, hogy hazánkban az írónak döntő beleszólása lehet a hatalom gyakorlatába. Sokan úgy vélik: 1848—49-ben Petőfinek befolyása volt az ország sorsára, mert ő látta, de mindenesetre ő fogalmazta meg

legvilágosabban a forradalom céljait, tennivalóit. Kossuth azonban egy nemrég ismertté vált nyilatkozatában világosan megmondta: nem sokat tudott az izgága költőről: a „tett embereinek fontosabb dolguk volt, semhogy a költőkre figyelhettek volna”. Nem: a Nyugattal kapcsolatban azt szeretném csupán hangsúlyozni, hogy kiemelte irodalmunkat félszázados tespedéséből, szétesettségéből, vidékiességéből. Az a körülmény, hogy sokfelől támadták, nem valamilyen harmadikutas kompromisszum, hanem éppen ellenkezőleg: az egész fülledt, elmaradt, elmocsarasodó magyar világ provokálásának következménye volt s azt eredményezte, hogy legalább irodalmunkban feltetszett, megvilágosodott, teljessé kerekedett az egész magyar szemhatár. Az, hogy a két világháború közti idő egyik korlátolt irodalmpolitikusa megfogalmazta, s az akkor uralkodó hatalom meg is valósította a „kettészakadt” magyar irodalom állapotát, s hogy ezután az efajta megosztottság újra meg újra feltűnt a vicinális frontalakítások idején: irodalmi életünk fokozódó provinciálizálódásának jele volt. S hogy ebben a megosztottságban, a Nyugat számon-kívültaszítottságában is mekkora jelentősége, tekintélye volt a folyóiratnak és körének, mi sem bizonyítja jobban, mint — számos példa közül csak kettőt említek — az a körülmény, hogy a „nyugatosság” a haladó szellemet, az ízlésbeli modernséget, a politikai baloldaliságot jelentette az egykorú Magyarországon, s hogy a hivatalos, maradi, nacionalista csoportok gyűjtőhelyéül szolgáló folyóirat Napkeletnek nevezte magát.

Nyugat és kelet ma természetesen egész mást jelent, mint akkor, amikor e két folyóirat jelszóként írta e szavakat címlapjára. Értelmük sokban más, de — főként a Nyugat esetében — nem ellentétes a régivel. Mert a Nyugat nemcsak az egykorú európai polgári-értelmiségi irodalom törekvéseit képviselte itt: abban az összetett, gazdag képletben, amit nyugaton értett, benne volt az európai felvilágosodás és a forradalmak nagy hagyománya is; a világirodalomnak az a koncepciója pedig, amelyet Goethe követői egyre inkább csak

a nyugat-európai irodalmakra szűkítettek, a folyóirat köreiből újra igen lényegesen kitágult. Nemcsak a szomszéd, kelet-európai népek, nemcsak az orosz és a szovjet irodalom felé fordult ez a kör fokozódó érdeklődéssel, hanem a klasszikus antikvitásnál régibb múltak s az Európán túli kontinensek irodalmi felé is. Ignotus az induló Nyugat vezércikkének ezt a címet adta: „Kelet népe”. S ezzel nemcsak az első reformkor úttörőjének, Széchenyinek reformizmussal jegyezte el folyóiratát, hanem — a cím kínálta divatos-sznob félreértések és félremagyarázások elhárítása végett is — a hazai valóság égetően aktuális kérdéseivel, az akkori „hic ec nunc” feladataival is. Az „érthetlenség” mellett a legfőbb vád, amellyel a folyóiratot konzervatív és hurrá hazafias körök illették: a hazafiatlanság, már-már a hazaárulás volt. Ez is bizonyíthatja, hogy a Nyugat a nemzeti lét alapvető kérdéseivel is állandóan foglalkozott, s hogy ezeket nem a megnyugtató derűlátás kendőzőszereivel burkolta el, hanem újra meg újra megmutatta véres, fekélyesedő, valóságos állapotukat.

Nemcsak Európáról és a nagyvilágról adott tehát új, nyugtalanító, felzaklató, a hagyományosnál sokkal teljesebb és hitelesebb képet, hanem a magyarságról is. A magyarságról alkotott realiztikus képzetünk nagy részét e folyóirat munkatársai alapozták meg, újítták fel vagy alakították ki. S nemcsak azok az óriások, akik újjáformálták a magyar szellemi világot, hanem a folyóirat közmunkatársainak serege is, azok, akik a maguk harcát megharcolva illeszkedtek bele abba a nagy történelmi szolidaritásba, mely a magyar irodalom szolgálatában élőkét halálukban is összekapcsolja.

A kor, amelynek kifejezője s formálója is volt, lezáródott: a Nyugat immár a múlt távolából magasodik s int felénk. Mégis mindannyian — tudva vagy öntudatlanul — utódai vagyunk. Ezért nem csupán tiszteletreméltó történelmi emlék, hanem feladat is számunkra.